

631

Paedag. o.
631

VISSZAPILLANTÁS TUDOMÁNYOS ÁLLAPOTAINKRA

KAPCSOLATBAN

A RÉGI S AZ ÚJ TANRENDSZERREL.

BESZÉD,

MELYET AZ 1863/4. ÉVI TANSZAKNAK A M. KIR. EGYETEMNÉL OCTOBER 5. TARTOTT
ÜNNEPÉLYES MEGNYITÁSAKOR AZON EGYETEM NAGY DÍSZTEREMÉBEN MONDOTT

Dr. TOLDY FERENC,

KIR. TANÁCSOS, A MAGYAR NYELVÉSZET S IRODALOMTÖRTENET
NYILV. R. TANÁRA, MINT A BÖLCSESZETI KAR EZ IDEI
DÉKÁNJA.

BUDÁN,

A MAGYAR KIR. EGYETEM BETŰIVEL.

1863.

M. ACADEMIA
KÖNYVTÁRA

Tisztelt egyetemi Gyülekezet!

Valamint az egyén gyakorlati bölcseségének első s legfőbb feltétele az önismeret, mert e nélkül az irányt, mely természeti hajlamaink és erőinknek leginkább megfelel, s melyet azért követnünk, hiányainkat, melyeket pótolnunk, hibáinkat, melyeket irtogatnunk kell, tisztán látnunk nem engedtetik: úgy a társas bölcseségnek is első alapja azon térnek, melyen működnünk kell, kivizsgálása: tehát a közállapotoknak, minden részeikben, s ez állapot okainak teljes felismerése, hogy a társaság teendőit ne általános schémák szerint intézgessük, ne egymást felfelcserélő kísérletekkel az erőt s a mindig drága időt vesztessük; hanem a bajt gyökerénél fogva orvosoljuk, a jót pedig a lehető legbiztosb úton eszközölni képesek legyünk.

Egyik legfontosb, sőt, nem kételkedem kimondani, a legfelsőbb minden egyéni érdekek közül a szellemi erők és képességek lehető legmagasb kifejtése: mert a teremtető nem azért ékesítette fel velök az

embert hogy azok benne heverjenek, s így majd végkép kialudjanak; hanem hogy e csirák minél teljesebb virágzásra érleltessenek; s ha ez áll, ami, úgy hiszem, senkitől e körben nem tagadtatik, úgy állnia kell azon tételnek is, hogy az emberi társaság értelmi és erkölcsi emelkedése, s a viszont ez által feltételezett köz jólét is az egyéni kimívelt szellemi képességek öszvevének, vagy is egy szóval a köz műveltségnek mind nagysága mind magasságától függ első vonalban. Úgy de mi az egyéni és köz műveltség egyéb mint az igaznak ismerete, a jónak tisztelete s a szépség szeretete? s mi e szellemi javak forrása egyéb, mint ama szent triász: a tudomány, vallás és művészet: még pedig nem egyik vagy másik külön magára, vagy éppen harcban egymással, hanem csak a háromnak baráti szoros egyesülése, hadd mondjam, egysége e háromságnak.

Uraim, e háromság egyikének gondjait az állam különösen az egyetemre bízta: övé a hivatás a tudományt tökéletesíteni — ebben ugyan osztozik más felsőbb tudományos intézetekkel s az irodalommal; de övé azon hivatás is a nemzet ifjait annak belsőbb szentélyeibe bevezetni: s ebben minden más rokon intézeteknél feljebb áll. Az egyetemnek tehát nem csak joga, de sőt kötelessége is, a tudomány érdekeit szemmel tartani, s koronként vizsgáló pillantást vetni ennek állapotjaira — ez állapotok okaira, a cél elérésének eszközeire, a tudomány s a társadalom mindenkori állása és szükségéi szerint.

Úgy hittem tehát, tisztelt egyetemi gyülekezet, midőn tisztí állásomnál fogva ma e szószerkekre lépek, hogy valamely az öszves egyetemet érdeklő tárgyról

értekezve, ez új tanévet ünnepélyesen megnyissam: nem csak az egyetemnek, melynek köz művelődésünk elővitelében oly nemes és tetemes rész jutott, hanem magának e művelődésnek érdekében is cselekszem, ha tudományos állapotaink mivoltáról, e mivolt okairól, s azon kapcsolatról értekezem, mely a nemzet általános tudományos haladása, a tanrendszer, s az egyetem közt van: s melynek átgondolása képesít csak azon rendszer teljes méltánylására, melynek áldásait egyetemünk mai polgárai élvezhetni szerencsések.

I.

Tudományos állapotaink mivolta, ennek okai tesszik tehát beszédem első részének tárgyát. Nem lehet feladásom a közvetlenül gyakorlati karok szakairól szólnom, tehát nem a theologiai karról, mely legközelebb lelki pásztorokat, a jogiról, mely törvénytudókat és közigazgatási tisztviselőket, az orvosiról, mely az állam számára a közegészségnek öröket, az egyéneknek gyógyászakat nevel: e részben fel kell tennem, hogy az illetett egyetemi polgárok ismerik teendőiket úgy, mint rendeltetésöket ismerik a tanári karok, melyeknek — mit az egyetem bízvást elmondhat magáról — a kor színvonalán állva, működésök nem ismer más határt annál, melyet nekiök az eszközök szűk vagy tökéletlen volta szab; de szólok azon tudományokról, melyek az általános emberi műveltség tényezői, s amennyiben ennek bizonyos magasabb foka nélkül sem tökéletes pap, sem tökéletes

bíró és ügyvéd, államtiszt és államférfi, sem tökéletes orvos nem képzelhető, egyszersmind alapját képezik az egyetemen ápoltt gyakorlati szakoknak: szólok tehát a bölcsészeti kar teréhez tartozó szakokról, azon karairól, melyhez tartoznom szerencsém van, s melynek képviselőtére ez idő szerint hivatva vagyok. Legyen tehát szabad e szemlét azon főbb körök szerint tartanom meg, melyek e nagy kiterjedésű kart alkotják: s elébb a bölcsészeti, a philologiai, a historiai, azután a mathematico-physikai tudományok külön csoportjai múltjára a hazában vetnem egy-egy tekintetet.

A bölcsészet, Uraim, mint másutt mindenütt a középkorban, úgy nálunk is, a 'theológiának szolgája volt. Így hozta magával a legfőbb szellemi érdek, mely e koron uralkodott, a vallás; s hogy ez a bölcsészetet is szolgálatába vette, az emberi szellemnek azon el nem némítható vágyából származott, mely meggyőződést akar mindenütt, még a hit terén is; s azon cikkelyeket is ki törekszik engesztelni a tiszta észszel, melyeknél korlátoltságát ez minden lépten érezni sajnosan kénytelen. Hogy nálunk a középkor a bölcsészet terén tovább tartott, mint más boldogabb helyzetű népeknél, hogy e részben — s mi ezzel egy értelmű, a tudományban — más népek mögött elmaradoztunk, nem a képesség, nem ama nemes vágy hiánya okozta, hanem azon húzamos harc, melyet a nemzet, századokig, létezéseért folytatott, s mely elméjét nem annyira a dolgok okai fürkészésében gyakorolni engedte, mint inkább esze és karja minden erőit jogai, mint léte alapjainak, védelmére foglalta le. E sok tekintetekben nagy,

de nem a tudománynak kedvező, küzdelmi kort egy más, a béke százada, váltotta fel. De várhattunk-e ettől önálló működést a bölcsészetben? miután e század, a XVIII-dik, a közélet terén csak romokat, a tudományén tabula rását talált? Megindúlt tehát amott az építés, szervezés, rendezkedés hangyamunkája, itt a pusztaságok beültetése. De csodáljuk-e hogy a magyar szellem önállólag, alkotólag most is csak azon téreken forgott, melyek neki édes sajátjai, melyeket apáitól örökben kapott: a történet- és jogtudományén? s hogy ezeken is újra s folyvást folytatta a nemzet érdekei védelmét, nem ugyan már a kar, hanem csupán a tények kiderítése s az emlékezések fegyvereivel? s megelégedve az öszves mívelt világgal közös térekről idegen kalászkokat szedni? Ismét a helyzet parancsoló szükségét látjuk tehát határozólag fellépni: volt ismét nemzeti tudományunk, katexochen tudomány nélkül: mert a bölcsészet importált áru volt, s egy vására az iskola. Ezért nem ment az át a nemzet gondolkodásába, műveibe, életébe. Igaz, ezen előzmények után nem ébredett fel a nemzetnek saját bölcselkedési hajlama, de nem igaz hogy ennek feltételei a magyar elmében hiányzanak. A magyar komoly, tűnődő; elvonó s összekötő képessége a nemzet minden művelt rétegeiben tapasztalható; de fel nincs költve, nevelve nincs. Uraim: ahol az iskolában hivatalos philosophia taníttatott, mint nálunk az újabb időkig; hol a bölcsészet nem a nemzet nyelven szólt, mint nálunk szinte tegnap előttig; hol az köz censura alatt nyögött, mint nálunk szinte az újabb időkig: ott nincs mit csodálnunk, ha az gyökereket nem verhetett.

Mit mondjak a philológiáról, mint az összes classicai régiség tudományáról? Nálunk a XV. s XVI. század óta, midőn a magyar legalább némi részt vett a classica literatúra felélesztésében, philologusunk nem volt. Deák nyelvtudóink voltak minden időben, de a romai, s még inkább a görög tudomány és művészet soha köz birtokká nálunk nem lett. Az iskola célja a köz deák nyelv értése volt, s a classicusok magyarázása eszköz inkább a nyelvtan mellé, mint cél a classicai irodalmak átértése, a classicai szellem és érzületnek, a régiék gondolkodásának elsajátítása, műveiknek a formai kiképzés céljából tanulmányozása. Elmaradásunkat e téren szinte nem a komoly vizsgáló elme hiánya okozta: hanem — ha a már érintett több mint két százados küzdelmeket nem vennők is tekintetbe, melyek a közelebb fekvő gyakorlati érdekeken túl mennie nem juttattak érkezt a nemzetnek — az anyag hiánya. Mátyás kir. könyvtára, mely a külföld philologiai stúdiumainak is anyagi eszközt nyújtott; mely, mint egy spanyol tudós nevezte, *parens et altrix*-a volt a tudósoknak: már a mohácsi vész előtt annyi *pium furtum* —, e vész után pedig annyi szentetlen kéz koronkénti áldozata lett, hogy Európa tudósai és könyvtárai e *spoliis Hungariae* (ez volt a műszó) gazdagodtak épen a classica literatúra kincseivel, mígnem török őrizet alá jutott, s végül — a Bosporus mellékeire vándorolt ki. De Vitéz János esztergami, Janus Pannonius pécsi, a paulinusok budai könyvtáraiknak kincsei is, a mohácsi vész utáni — nem török — dúlások közt, szinte elenyésztek; s amely könyvkincsek később magánosoknál gyűltek, már nem meríthettek a XV. század

forrásából: a török járom alá került Görögországból. Amit t. i. a görög tudósok onnan a világnak megmentettek, azt Európa már felvásárlotta, s egy újabb Corvin, egy újabb Janus Pannonius hiába hajhászta volna, egy újabb Zsámboki pedig hiába igyekezett volna a réGINEK nyomaiba léphetni. Nem bírván tehát a haza a philologia anyagával épen úgy, mint nem a szükséges nyugalom és érkezéssel, csoda-e, ha e tudomány művelése legközelebb az olaszok, németek s franciák szerencsés osztályrésze lett? Megelőzteténk tehát itt is, és csoda-e, ha a mások által birtokba vett téren, annyi múlhatlan teendők, annyi életszükség mellett, a böngészésre sem keletkezett inger a nemzetben? Mindazonáltal a múlt században kifejezett vonzalmat találunk magyarainknál legalább a romai classicusokhoz; sőt meglehetős jár-tasságot azokban: s ha még is a nemzeti ellenhatás, első vonalban, a deák nyelv jármát igyekezvén lerázni, ezzel együtt a classica literatúrától is elfordult a magyar, azt sajnálni tudjuk ugyan, de lélektanilag bírálva e jelenséget, az bennünket meg nem lephet.

A nyelvészetre térek. Az az újkor tudománya. Kezdetben, a tudományok ébredésétől, az úgy nevezett renaissance korától fogva az, az új életre költött class. literatúra tekintetéből a görög és római —, a hermeneutika érdekében a bibliai nyelvek terén működött. A példa hatott, s a népek figyelmét saját nyelveikre is fordította: s már itt örömmel mondhatom, hogy mi e téren el nem maradtunk volt, sőt Erdősi óta 1539-ben időről időre, különösen a XVII. századból, mutathatunk fel férfiakat, kik a magyar nyelv törvényei kinyomozása és szerkesztésé-

ben nem csak lelkesen, hanem szerencsésen is, fáradoztak; sőt e tér az, melyen nemzetünk, s különösen a magyar tudományos egyetem, egy kifejezett nagyságot mutat fel Révaiban. Mert ő az, ki a történeti nyelvtudomány megteremtésében a most meghalálózott, európai hírnű, Grimm Jakabot tizenöt évvel megelőzte, mit a külföld csak azért nem tud, mert hazánk sok, s kivált tudományos, tekintetben, előtte még mai nap is ösmeretlen föld. — De folytattuk-e az ő nagyszerű kezdeményezését? Kellő figyelemmel követtük-e a külföld nagy haladásait, mióta az új népek, irodalmi régiségeiket közzé tenni, nyelveik változásait az időben, ezzel összefüggésben dialektusaikat, tanulmányozni, nyomozásaikat az ismert föld számos nyelveire kiterjeszteni, ezeket hasonlítani, közös s eltérő sajátságaik- és jellemeiket elvonni, s ezek alapján rokonságaikat felismerni, ezek szerint azokat osztályozni, s végre a családok és osztályok lépcsőzetén az emberi nyelv eredete s alaptörvényeihez felemelkedni kezdtek: e haladásokkal, mondom, igyekeztünk-e lépést tartani? Nem. De ebben sem akarom magunkat vádolni. Minden kornak van istene, mond Berzsenyi. A Révai fölfedezéseinek gyakorlati eredményeit elfogadván az irodalom, sokáig befejezettnek, bekúpozottnak tartatott a magyar nyelvészet épülete; utána Kazinczy által és ennek nyomán a nyelvszépítés foglalta el a kor minden gondját: s egy új intézetnek, a magyar akademiának, jutott a hivatás, az egyetemnél megszakadt fonalat felfogni, a magyar nyelvészetnek a kor színvonalára emelése nagy munkáját megindítva emlékeinket közzé tenni s magya-

rázni, a nyelvhasonlítást tudományos alapra tenni át, ennek, jogos terét kimutatni, s határait megszabni.

Az irodalomtörténetnek, hazánkban s egyetemünknel, ily múltja nincs. Az egyetemen az irodalomtörténet nem taníttatott, sem az irodalomban képviselőt nem lelt az. A classicai, a magyar, s több újabb nemzetek különös irodalomtörténete rég óta előfordult leczkerendeinkben, de az bizonyos számú, belsőleg össze nem függesztett, sovány adatok soránál egyéb nem volt. T. i. a magyarnak csak némely segéd ágai ápoltattak, a tudósok élete, a könyvészet: maga a m. irodalomtörténet még nem létezett, mert ennek múlhatatlan előfeltétele: az irodalom anyagai, nem voltak elég számmal gyűjtve, s még kevésbbé hozzáférhetőkké téve, sőt részben fölfedeztetésöket is még a jövődtől várták; az idegen irodalmak iránt pedig káros egykedvűség uralkodott, mely a magyar embernek sajátos, őt minden irányban tulajdonának féltékeny becsülésére utasító, helyzetében, megfejtését leli ugyan, de mentségét nem.

Annál nagyobb meglepéssel pillanthatunk a történelemre vissza. A középkorban az az annalistikai módot követte nálunk úgy, mint öszves Európában, s habár meg kell vallanunk hogy kevés az, mit e részben egy fél ezred alatt vettünk, mind kiterjedésre, mind az előadás részletességére nézve, — mert országos krónikánkat nem bővítik s nem egészítik ki oly szapora klastromi s városi évkönyvek, melyekkel az európai külföld dúszalkodik: de a mieink ép azon időkre s azon történetekre vetnek világosságot, melyekről sem okmányok nem szólhatnak még — emlékezzünk csak a nemzet szájbeli ha-

gyománynak soha nem eléggé áldandó feljegyzőjére, Anonymusra, a magyar történelem e valódi Mózsesére — sem a külföld évkönyvei nem beszélnek, mert sok a nemzet kebelében történt dolgok részletei nem annak szeméi előtt mentek véghez. — Idegen, bár m. királyi zsoldon élt, férfiaké az érdem, hogy a tudományok feléledése századában, a m. történelemnek azon alakot adták, melyet a külföld is a classikai nemzetektől kölcsönözött: de elég dicsőség nekünk, hogy legott a XVI. századdal kezdődik meg nem szakadó sora a hazai, s köztök több k or írónak — kikhez majd nagy száma a magyarúl íróknak is csatlakozott — kik nem csak gazdag historiai anyagot nyújtanak koraikra, hanem részben históriai alakító tehetségnek is kétségtelen jeleit adták. S bekövetkezett a XVIII. század is, melyé az érdem, hogy a magyar történetre mind emlékeket gyűjtött, (mi a levéltárak körül szinte tegnapelőttig uralkodott féltékenység mellett, nem csekély ügyszeretet, munka és türelem eredménye volt); mind az így tetemesen gyarapodott anyagnak ur á v á tudva lenni, az egyetemes magyar történelmet szerencsésen megteremtette. — Uraim! Oly nagyszerű e munkaösszeség, oly fényes annak eredménye, oly tiszteletre méltó a hazafiúi érzés, mely ez egész — bár deák — históriai irodalmat átmelegíti: hogy valahányszor csak érintjük is azt, nem lehet hálátlanság bűne nélkül szerzetes férfainkra, s első sorban a magyar jezsuitákra, kiket az e rendet vádoló világ ítélete egyáltalában nem illet meg, mint ez irodalom alkotóira áldólag vissza nem emlékeznünk; s nekem itt annál kevesebb, mert azok egyszersmind az iskola emberei voltak, s

legfelsőbb csúcsaikban ez egyetemé, — mert Pray György ez egyetem tagja volt, s ebben tanította Katona István első, kritikai szellemben s nagyobb kiterjedésben, a tudományyá lett magyar históriát. S az óta e téren nincs megállapodás, vagy, ha rövid időre volt is, az inkább az élő tanításban s a kútfő-nyomozásban volt észrevehető, mely utóbbit a jelenkor, főleg az akademia igyekvései és áldozatai által nagy mérvben pótolja; míg történetírásunk nem szűnt meg, először német, s majd magyar, nyelven díszszel haladni, de már a múlt század alapvető munkássága által megtört úton.

Másképp állt régente, és húzamosan, és szinte a jelenkorig, az emberi tudásnak egy más, nem csak gyakorlati életfontosságú, hanem az általános emberi műveltségre is nagy mértékben kiható tartománya: a mathematico-physicai tudományoké. Vékonyak ezek nyomai nem csak régi irodalmunkban, hanem mióta a Bácók és Newtonnak abba a tudomány szellemét lehelték is, későn vettünk ezekről tudomást; lassúk voltunk e szakok bármi tökéletlen elsajátításában; sőt minduntalan el-elmaradozánk; s ha volt is, már csak az utóbbi időkben, néhány férfiú köztünk, ki nek neve határainkon kívül híressé lett, azok vagy kiszakadtak közölünk, mint péld. Segner, Born, és mások; vagy csak a leíró természettudományok körében tűntek fel: s itt is saját hazánkat jó részben idegenektől tanultuk ismerni. Soha egy elvvel nem gazdagítottuk az exact tudományokat, egy új rendszerrel nem vontunk tartós figyelmet magunkra; nincs felfedezés, nem volt találmány, mely a magyar nevet megörökítette volna. Pirító igazság, de igazság!

s vajon mi magyarázza azt meg? Tárgy hiánya? Épen ez nincs sehol. Az érzék hiánya? Nem; azt az újabb időkben mutatkozott jeles képességek, különösen a matematikumok terén, bizonyítják. — Azon sors, mely a nemzetet az ipar és kereskedés dolgában más népek érdekétől tette függővé, s attól a műszorgalomnak még fogalmát is távol tartotta; minélfogva az exact és természeti tudományok alkalmazásának egyáltalában nem nyílt tér a hazában, (holott tudjuk, hogy a tudománynak s találmányoknak szülő anyja és dajkálója a szükség és haszon); továbbá — mit szinte nem szabad sem tagadnunk, sem szépténnünk: polgári intézvényeink, s a harcias és jogász nemzet erkölcei és gondolkozása, egész a múlt századig, sőt még azon túl is, nem kedveztek sem a harmadik osztálynak, sem a hitelnek, s így — bár a kenyér országunkban mindig olcsó, s így a gyáripár egyik fő feltétele megvolt — nem nyújtották azon személy és üzleti biztosságot, mely nélkül a felsőbb ipar fel nem virágozhatik. Másfelül, s tán ép ezért, magában az iskolában háttérben álltak e tudományok, s részint csekély terjedelemben, részint a szükséges eszközök és gyakorlati irány nélkül taníttatván, nem csoda, hogy azok jótéteményei csak a jelenkor változott gondolkozása folytán ismertettek fel, minek következtén a reáliák vagy két évtized óta előtérbe léptek, saját al, közép és fő tanintézeteket nyertek, sőt a tudós iskolákban, s egyetemünkön is a kor haladásaival öszhangzásba hozatván, nagyobb figyelemben részesülnek.

II.

Tisztelt Gyülekezet! az eddig mondottakban egy és más tudomány nálunk való hátramaradásának okait érintettem: hadd nevezzem meg azon egyetemes és fő okot, mely — ha valamely ország közoktatási rendszere s tudományos állapota közt létezik szoros okbeli összefüggés, amit ugyan tagadhatni nem fog senki — mely, mondom nem más, mint régi tanrendszerünk, s egyetemünk szerkezetének egyetemi színvonal alatt állása volt. A közép iskolákból, sajátkép az egyetem előcsarnokaiból, a még fél gyermek alig hozott magával egyebet egy kis deák nyelvnél — nem nevezhetem ismeretnek, mert az inkább csak némi gyakorlati ügyessége volt beszédnek és írásnak, mely mindkettőnek vajmi kevés köze volt a romai nyelv és szellem ismeretével! a classicusok olvasása némely kevés mintadarabok grammatikai elemzéséből; a földrajz nevek tárából, a történelem igen elemies elbeszéléséből a tényeknek; a természetrajz szinte ily rövid leírásából a természeti testeknek állott, mindenemű érzékítő előmutatások nélkül; — hogy a soványúl tárgyalt egy-két élő nyelvet, hit- és számtant ne is említsem. Mind ezeket osztályonként azonegy oktató tanította, ki egy s más tárgyban szakférfi, vagy bár némileg beavatva nagyritkán volt s lehetett; de ha volt volna is, a többi tárgyat, szeretet és lelkeség nélkül adta elő. Megtanultatta, mi — az emberivadékokon át nem változott, úgy nevezett előírt tankönyvekben állt; megtanultatta inkább az emlékező mint az ítélő tehetséggel. Így készülve, vagy helyes-

ben készületlenül lépven át a gymnásium növendéke a lyceumok, akademiák, az egyetem bölcsészeti osztályába: vajon, lehetett-e itt a felsőbb tudományokat, tán az egy történelmen kívül, máskép mint elemileg adni elő? öszves ereje pedig az egyetemi oktatásnak a gyakorlati karokban pontosult össze: a gúla csúcsában, míg a gúla alapja sem elég tág, sem elég szilárd nem volt. Hallom a cáfoló választ: „És még is — mondják — mennyi derék, jeles, sőt kitűnő férfit mutat fel a magyar tudomány e rendszer hosszas virágzása alatt és dacára.“ Igen, Uraim! de egyes jelesek léte nem cáfolja meg **egyetemes** hátramaradásunk **tényét**, mely minden téren tagadhatatlan, s melynek meg nem hamisítható tanuja s emléke hazai irodalmunk! Igen is: egyes, bármiszámos, jelesek léte nem csillapíthatja le a panaszt, melyet annyi becses évek elvesztése felett méltán emelhet az öntudatra ébredt nemzet. Igaz, mindnyájan kik tanítunk és írunk, a régi rendszer emlőin nőttünk fel: de, Uraim, kik a tudományos műveltség magasb lépcsőjére vergődtek, ez anyai tej mellett nem éltek-e idegen táplálattal még többel? T. i. a külföld tudományos életének szelleme átfuvaltt hozzánk is; egyegy magot, mint a szél a plántákét, elhullatott itt is: és kikeltek azok; ki, igen is: intő jelül a pusztában, hol s merre volt legyen a tudományosság igaz hazája — határainkon kívül. — Nem bocsátkozom itt egyetemi régi állapotaink részletes birálatába, de korántsem azért, mintha tanácsos volna az egyetem élébi tanerőiről hallgatnunk, nehogy igazat szólva szigorúak- s szeretetleneknek láttassunk elődeink iránt: valóban nem: a hazai tudományosság csúcsai leg-

nagyobb részt ez egyetemé voltak, s ha feladásom volna ez anya intézet tudomány- s irodalombeli történetét előadni, tekintve különösen az e térnek állandóan, és csak izromonként fel-felderült, borongó egét: tisztelettel, sőt büszkeséggel járúlhatnék a visszaemlékezés munkájához. De szabadok nem voltak ők szellemök kincsei osztogatásában: nem a tárgyak megválasztása, nem azok kezelése, nem azok kiterjedésének meghatározása körül: mind ez reájok volt parancsolva, sőt magok oly schémákhoz kötve, melyektől csak félve távozhattak el, oly korlátok közé szorítva, melyeken tágítani nem az ő hatalmokban állt. S ím ezért tanításaik gyakran, s szinte legtöbbször tanításaik sikere is, tudományuk- s irodalmi érdemökkel nem állottak arányban. S mind ez természetes, mert a rendszer szerint az egyetem bölcsészeti kara csupán a gymnásium egy magasb osztálya volt: azon gymnásiumé, melyben akkor a legjelesb ifju az, ki legjobb emlékező tehetséggel bírt.

Ez időket, Uraim, az 1848. év örök sírjába temette. Kimondatott a szaktanítás nagy elve a gymnásiumra —, ki a tanszabadságé az egyetemre nézve, s mindkettőt vallotta, fenntartotta, sőt, mire a megelőzőtt magyar kormány rá nem ért, a rákövetkezett nem-magyar bővebben kifejtette: amiért neki színletlen hálával tartozunk. A szaktanítás a tanítói kart az instructori színvonalról a szakférfiakéra emelte fel; s rövid időn láttuk, hogy nem a képesség hiányzott gymnásiumi tanárainknál, hanem képességök hasznosítása. Egy század nem mutatott fel ez előtt annyi derék tanférfit, mint e másfél évtized: s itt nem csak számokra hivatkozom, iro-

dalmi művek számára, hanem az ifjak dolgozataira, melyeket nem keveseknek a jelenlévők közül lehetett alkalmunk látni, s a köz vizsgálatokra, melyeknek bizonyosan még többen voltunk tanúi, s tanúi úgy a tanárok készültségének, és sokszor gyakorlati virtuosításának, mint annak, hogy az ifjak nem csak recitálni, hanem gondolkodva s ítélve elsajátítani tanultak; amiért az egyetemre nem csak bizonyítványokat, hanem képesültséget is hoznak: bármely tudományt felsőbb álláspontról felfogni. — S itt őket a már szabad egyetem fogadja. Bevezetve t. i. a bölcsészet, a természettan, a történelem, philologia s irodalom elemeibe, azoknak egy és más ágait, részeit, egyes fontos kérdéseit külön collegiumokban, bőven, tudományosan-fejlesztő s okadatoló, sőt kútfőszerű módszer szerint hallják fejtegettetni, s ez úton nem csak a tudomány tartalmát, hanem a tudományt megalkotó vizsgálat és gondolkodás módját is elsajátítják. Nem csak: hanem e rendszer, a tanításra kedvet és hivatást érző minden tudós előtt megnyitván a tért, magát egy vagy más szakra habilitáltatni: ez által nem csak a mindig üdvös versenynek nyílik út, hanem azon egy tudománynak többféle álláspontokból vagy különböző irányokban hirdetésére, sőt oly szakok előadására is, melyeknek megalapított tanszékeik nincsenek, különösen pedig számos, tudományosan vagy gyakorlatilag, fontos specialitásoknak is, melyeknek képzelhető végtelen számára a leggazdagabb állam sem vétetik igénybe sehol. Ez intézvény jótéteményéből nem csak több párhuzamos tanfolyamok folynak már is mind a három világi karban, hanem számos oly tárgyakról találunk újabbkori Tanrendeinkben előa-

dásokat, melyek eladdig soha ez egyetem tanszékeiről le nem hangzottak. Érdekltség gerjed minden irányban, s nem csak a gyakorlati tudománykarokban, hanem a bölcsészetiiben is, mely főleg az általános műveltségről gondoskodik. A siker kétségbe nem vonható. Ne akarja senki e dicső intézvény feletti hazafiúi örömlünket a hanyagok emlegetésével elkéséríteni. Ilyek voltak, és lesznek, minden rendszer mellett. De mí a tanszabadság következményeiül tényekre mutatunk. Az államvizsgálatok, a szigorlatok, a tanárvizsgálatok, az egyetemi pályamunkák, az új rendszer növendékeinek az eléb-biekhez mérve magasb állásáról, fejlettebb s önállóbb ítéletéről, a tudós vizsgálatokhoz is édesedéséről tanúskodnak, mik mellett hadd hivatkozzam még segédintézeteink mind buzgóbb használtatására is, melyek közül többek helyett csak könyvtárunk azon egy tényét említem fel, mely szerint 1851 óta, midőn a látogatások száma 11,120 volt, az a most lefolytban már közel tizennyolc ezerre emelkedett.

Tisztelt Gyülekezet! Ezek tények, és oly tények, melyek -- hasonlítva az 1848 előttiékhez -- minden okoskodásnál hangosabban beszéllnek. Ezek után bátran kecsegtethetjük magunkat egy szép jövővel, midőn így kikészült ifjaink úgy a törvényhozás mint az államszolgálat és törvényszékek, a jogvédés s a közegészség érdekében működve, a magasb műveltség, a terjedtebb látkör, a beható részletes tudomány gyümölcseivel fogják a társadalom, az állam, a fejdelem, s az ezek öszvesége, a köz édes anyának, a hazának, javát lelkesen előmozdítani; hála érette az új rendszernek! De ettől vár-

juk általában egy tudományos közönség keletkezését is, ennek folytán a tudományos kultúrának minden rétegekben elterjedését, s így a nemzet általános emelkedését a műveltségben. Eddig, valljuk meg, íróink tudományos munkáin a műkedvelőség jelleme többnyire erősen ki volt érezhető; csak a választottak hágtak magasabb pontokra, az autodidaxis lassú nehéz útján, mi edzi ugyan az erőt, de az életnek nem csekély részét veszi igénybe, melyet a külföld tudósa, szerencsésb előzmények után, már productióra fordíthat. Íme egyetemünk azon pont felé halad, hol nem csak elemileg iskolázott, hanem tudományosan kiképzett ifjakat, köztök kezdő tudósok rajait bocsátand ki kebeléből; am azok meg nem fognak allapodni a tanulásban, s olvasó közönséggé növekszenek, mely elég ösztönt és ingert nyújtand ezeknek a tudomány tetteges művelésére, s a kor színvonalának megfelelő hasznos munkák előállítására; amilyek előállítása viszont kitkit feljogosít, az érdem előtt gáttat nem vető formák kielégítése után, az egyetemi tanításra, s így egy oly jeles tanító kar nevelésére, mely a középpontban úgy, mint a vidéken hirdetője leszen az igaz tudománynak. Szív leszen ez egyetem, mely magából lökve ki a tudomány vérét, ez, miután éltetni s megújítani fogta a nemzet testét, ismét visszatér abba: s e keringés, képe lesz egy nálunk még soha nem díszlett tudományos életnek.

Íme, Uraim, a kapcsolat, mely az egyetem s a nemzet műveltsége között van.

III.

De hogy ez így forduljon, arra nem elég, hogy az új institúciók utat nyissanak: a munka felét az így tört úton, fejdelem és nemzet, Önöktől, ifju barátim, ez egyetem derék polgárai, várják. A gyakorlati szaktudományokban évek óta adták jeleit a szerencsés haladásnak. Az általános művelődésre vezető bölcsészeti szakok, melyek amazokra nézve egyszersmind múlhatlan vagy alap- vagy segédtudományok, szinte tárgyai lesznek Önök mind buzgóbb részvételének s éberebb figyelmének. Bírták s bírni fogják e figyelmeket a bölcsészet, mely a szellemi embert az élet legmagasabb érdekei körül tájékoztatja, s mély és önálló gondolkodóvá neveli; — a történelem, mely a társadalmi emberiség fejlődései s viszontagságaiban a láthatatlan világkormányt tünteti fel, s legbiztosb gyakorlati katalógus a gondolkodó hazafi és államférfiúnak, de a világ és honismeretnek is leggazdagabb forrása; — a hazai irodalom, melyben a tudományra s a szépnak előállítására irányzott nemzeti szellem nyilatkozik meg, s melynek története, míg egyfelül a nemzeti önérzést s a honszeretetet ápolja, a nemzeti művelődés sok becses eszközeivel ismertet meg. — De nem fogják Önök mellőzni a philológiát sem, mely a világ két legnagyobb nemzete szellemével ismertet meg, azon két nemzetével, melynek műveltségén a keresztyén népek öszves műveltsége alapszik, s melytől az, mint a növény, gyökerétől, el nem válhatik, a nélkül hogy elhervadjon; — a természeti tudományoknak ne tekintsék csu-

pán közéleti hasznosságukat: semmi nem elégíti ki inkább a gondolkodó elmét, semmi nem emeli fel gyönyörködtetőleg a Teremtőhöz inkább az emberi szívet, mint a természet bámulatos törvényszerűségének megismerése. Minden egyéb, e karban képviselt, tudományok ezek egyike vagy másikával függenek össze: s azok egyike vagy másika, mikép e vagy ama fő tudomány birandja Önök kiváló hajlamát, belé menend azon körbe, melyet egyetemi pályájok ideje alatt megfutni készülnek. Önök meg fogják ragadni a futékony alkalmat, s e pálya éveit életöknek nem csak legszebb, hanem legfontosb részeül elismerve, mind gyakorlati, mind emberi felsőbb kimíveltetésökről lelkesen fognak gondoskodni. De a tudomány nem csupán az elmét gazdagítja, hanem a jellemet is nemesíti. Ez igazságot a magyar egyetemi ifjuság ez években tettel is bebizonyította. Önök nem lesznek hasonlatlanok régibb társaik s előzőikhez. Külső viseletök is — a szerénység, a tiszteletmutatás kor, érdem, felsőbb állás és előjáróik irányában — a míveltség bélyegét fogja viselni: követve ebben a római ifjakat, kik ezt velök született büszkeségökkal oly szépen tudták összeegyeztetni.

Végül még egy komoly szót ez év elején: Lehet, hogy közel az idő, mely szerencsés fejlemények magvait érleli meg; de bizonyosb, hogy zajongó hullámok közöl szilárd, de higgadt ész és kar vezet csak biztos révbe a hányatott hajót. Önök a hazaszeretet érzései közt, de nyugalomban fogják várni a szerencsés kikötést. Mindenki úgy szolgál hazájának

legsikerésben, ha saját kötelessége körét betölti, híven, s egész odaadással. Önök egyetlen tüntetése a lelkes szorgalom és nemes viselet lesz. E bizodalom élteti az egyetem előjáróságát, e bizodalom Önökben nem fog csalatkozni. S Önök e feltételben, mí e hitben, fogjunk már hozzá közös munkánkhoz.

Az új tanév ezennel meg van nyitva.

legalkerachten, in enige katechesege kerket betheld,
 hiven, a egder omdaand. Önk egypten thite-
 tise a lekes aargalon da nemes vishet less. E bi-
 roblom ditiel az egypten elöjthetdelt, a bizodalom
 Önkben nem fog csalakodni. Önk a fethelben,
 ml a hitben, fogunk telt hozza munkalhoz.
 Aa ti tündt exenmel meg van nyitva.